

אלף מישרים : מהלך אנטיניטשייני

ליאת פרידמן

התוכנית ללימודי נשים ומגדר בסיוウ WJCJ, אוניברסיטת תל-אביב

הבנת הטקסטים של זיל דלו וגואטרי דורשת עבודה מרובה, שכן טקסטים אלה שוררים יהדיו, כבסכט, ריבוי גישות של הוגים שונים, שלא מאפשר לקוראים ולקרואות למצוא רעיון או ציר מרכזי המאחד את כלל הטענות המופיעות בהם. אין ברצוינו לטען שניתן למצוא רעיון או ציר שכזה — להפוך, דלו וגואטרי יתנגדו למעשה שכזה — ברצוינו להאריך במאסה זו היבט חשוב להבנת מוחשבתם.

בגיליון 17 של תיאודיה וביקורת התפרסם פרק מתרגם מספרם אלף מישרים (Deleuze and Guattari 1980)¹ בציরוף הקדמה של אריאלה אזולאי ועדוי אופיר (2000). הקדמה זו עוסקת במושג הריזום של דלו וגואטרי ובביקורתם על הפסיכואנליה והמרקסיזם, כמו גם בהבנתם אותו, אך היא לא מציגה את הביקורת על משנתו של פרדריך ניטשה ומושג הגנייאלוגיה. בעוד שאנטיע-אדייפוס, כרך א של קפיטליום וסכיזופרניה, מציע פרשנות ניטשיאנית, גנייאולוגית, לשנתם של מרקס ופרויד, אלף מישרים, כרך ב של קפיטליום וסכיזופרניה, שפורסם שנים מאוחר יותר, מציע מודל מחשבה ופרשנות אנטיניטשייניים. אנסה להסביר במאסה זו את המהלך החשוב של דלו וגואטרי בהקשר הניטשייני, וכיitz טענותיהם באلف מישרים משנות את אופי הביקורת המופנה כלפי פרויד ומרקס באנטיע-אדייפוס. אך תחילתה למושג הריזום.

הריזום (*Rhizome*, מילה הלקואה מלטינית ומגרמנית קדומה) הוא סוג של שורש, בדומה לשורש הגיניג'ר, המתפשט על פני השטח או קרוב לפני השטח ומתרפץ מעצמו ויוצר סבך של שורשים. התפשטוותו

¹ פירשו אלף מישרים כמו גם אלף מישרים (Deleuze and Guattari Mille Plateaux 1980, סעיף XIV, חרגמה מצרפתית: אריאלה אזולאי), משטחים או לוחות (כלוחות דפוס). אין מילה אחת בעברית המכילה את כל הדימויים האלה. "אנו מכנים מישור", אומרם דלו וגואטרי מבוא בספרם, "כל ריבוי הקשור לריבויים אחרים באמצעות שורשים תחת-קרקעיים שטחיים" Deleuze and Guattari 1987, 22. התרגום שלי).

יצירת מרחב מופטל של שורשים ונקודות מגע מרובות. אין לשורש זה מרכז אחד או כמה שורשים עיקריים המאחדים ייחדיו את מכלול השורשים ולכון גדיעה בנקודת מסויימת לא משמידה אותו, אלא גורמת להיווצרות נקודת פיצול נוספת שמנתה השורש ממשיך את התפשטונו. שלא כמו שורש רגיל, לריוזם פקעות או שיקקים המאוגדים לאורכו של השורש ומהווים מאגר תזונה המשמש כ"שורש" לריוזם.

הריוזם, טווענים דלו וגואטרי באלף מישרים, דומה למפה של עיר שלא תוכננה מראש או נבנתה על פי מודל זה או אחר. הוא דומה לעיר שהתחفتה לאורך השנים והתקפשתה בהתאם לצרכיה ולתנאי הסביבה שלה. הכבישים במפת עיר לא מתבים את המכוניות בציר מסוים או לכיוון מסוים, והמכוניות יכולות לנوع מנוקודה אחד לשניה על פי מגוון של נתיבים. מסלולים שונים מקשרים נקודות שונות ואין מסלול מסוים המסדר או מנתב את התנוועה. הריזום דומה למפת עיר, שכן כמו בעיר, אין לו ציר מרכזי או יעד בלעדי המכתיב ומסדר את מסלולי התנוועה שלו. הריזום דומה לסבך הקישורים העצביים של הנפש (הפסיכה) כפי

שפירוש מחרair בפרויקט לפסיכולוגיה מדעית,² לפני שסייעו של אדיפוס נהיה דומיננטי והשתלט כמודל הסברי בתורתו. על פי פרויד, המערכת הנפשית היא תוצר של התפרצויות אנרגיה המרגשת את העצבים וגורמת להם, במקרה שעצבי השירותים לא מצליחים להגיב לריגושים, ליצור פיזית מארג של עצבים ולקשור באופן שרירותי קטעי עצבים כדי לפזר ולהקטין את עוצמת האנרגיה ככל שניתן. קישורי עצבים אלה יוצרים בנפש נקודות פיצול ונקודות מגע בין עצבים שונים. נקודות מגע אלה (קתרזיס, על פי פרויד)³ מהוות את הדימויים (או המסמים) השונים של הנפש כאשר הקשר בין הדימויים השונים הוא שרירותי ובחלתי תלוי בסיפור מסגרת מסדר וממשטר. במובן זה, הקשרים הם אסוציאטיביים, טווענים דלו וגואטרי, ללא יד מכוונת אדיפלית המוצאת משמעות אחדה והמתעלמת מן הקשרים שלא תואמים את הסיפור. כל נקודת מגע יכולה, אם כן, להוות קישור לכל נקודת מגע אחרת ואין בהכרח מבנה-על האוגד קישורים מתואמים. הריזום דומה לסבך קשיי העצבים הפרוידיאני, שכן אין בו

² דימי סבך עצבי המוח המכונה על ידי פרויד המערכת הנפשית מצוי בכתביו הקדומים ובמיוחד ב- "A Project for Psychology" (1895), שלא תורגם לעברית, כמו גם ב"פשר החלומות" (1900) (פרק 5–6) ובמאמריו המפורסמים "מעבר לעקרון העונג" (1920 [1988]). מחקרים רבים הтельמו מהיבט זה של תיאורית פרויד.

³ קתרזיס במובן היווני של המילה של קישור או עקרה ולא כסיא או כהיתרות.

נתיבי קישור דומיננטיים או מעקפים מחייבים המעוותים את המורכבות והריבוי של נקודות המגע.

הרייזום דומה למורכבות של האפשרות בכלכלה הkapitalistית, זו המאפשרת להעמיד כל אדם (גבר, אשה, ילד או ילדה), דבר, ערך או מידע למכירה על פי עקרונות ההיצוע והביקוש של השוק. בכלכלה היפר-קפיטליסטית שכזו הכל ניתן למכירה או לרכישה. לטענת דלוֹ וגואטרי, כלכלת זו, להבדיל מזו שתוארה מרקס ואנגלס, מודדת ערך רק על פי ערך השוק של המוצר (כלומר יכולת הקנייה והמכירה) ולבן יש לה יכולת להפוך כל דבר למוצר סחר. אין בכלכלה שכזו מקום לערכים כמו משפחה, אהבה, נאמנות, רגש דתי או לאומי. זהה כלכלת המרוכנת מתוכן וממשמעותו כל דבר ודבר ומודדת אותו רק באמצעות מדדי הממון השונים. הריזום דומה לכלכלה שכזו שכן הוא אינו מתייחס לסביבה, לחברה או לתרבות; כל פועלות גדיעה המתבצעת בו מתורגמת ליכולת השורש ליצור שורשים חדשים, כפי שהשוק יש יכולת להפיק הון ממצבים שונים.

הרייזום דומה לרצון לעוצמה, לאוֹתָה עוצמה אקטיבית וракטיבית הפעלת על העולם ועל עצמה מתוך עצמה. אם עוצמה זו מוצאת עצמה מתחודשת עם כוחות אחרים היא מגיבה ומתחודשת עמה. עוצמה זו אינה תגובה עקיפה, סימפתום הבא במקומו היכולת להגיב והכלוא במסגרת מגבילה וממשטרת, או תגובה המשנה את אופי עצמה, מפנים את הכוח המופעל עליה ומגיבה בדומה לכוח המופנים כאילו מתוך עצמה. הרצון לעוצמה אינו ביטוי של רצון פנימי השווה לשולט בעולם בעוצמה. רצון שכזה הוא ביטוי לחוסר היכולת שלנו להבין את העוצמה הפעלת בנו והוא מובן על ידיוו רצון, רצון של סובייקט, רצון של דבר מה. הרצון לעוצמה, על פי ניטה (Nietzsche 1983 ; 1986), הוא עוצמה שיש לרצון בדבר מה. עוצמה זו היא אנרגיה חסרת צורה גם העוצמה שיש לרצון בדבר מה. עוצמה זו ממש את עצמה, כמו המעצבת את עצמה עם האמצעים השונים המזוהים בסביבתה וGBT את עצמה על הדברים הנקרים בדרכה. לעוצמה זו, טווענים דלוֹ וגואטרי, אין עיקרין מנהה או מדכא המכונן את האופי ואת היכולת שלו לפעול, אלא היא חופשיה לנשות את כל האמצעים והכלים שהיא מעצבת ומנכשת לעצמה. הריזום דומה לרצון לעוצמה, שכן בשני המקרים אין עקבות, איןعقبות, אין הדחות, אין חוקים או מטרות נעלות שמופנים

ושמכוננים זהות איחוד וקבועה ובכך משנים ומגבילים אפשרויות של יצרה.⁴

הרייזום מהויה בעני דלוֹ וגואטרי מודל מחשבה רצוי, אך לא הכרחי — רצוי מעצם היותו, לטענתם, שונה מכל מודל חסיבה קיים. זהו מודל המדמה את המחשבה לסקן של קווים מקווררים ומסועפים. הסkan הריזומטי שונה ממודל מחשבה היסטורי המנסה לשחזר השתלשלות אירועים ולמצוא קשר סיבתי ביניהם על ידי השוואת הדומה בין האירועים השונים;⁵ מודל מחשבתי שדיםיוו הוא כשל עז בעל גזע אחד שמננו מסתעפים ענפים באופן מאורגן. הסkan הריזומטי שונה גם ממודל מחשבה גניאולוגי המנסה לדוחות דפוסים או טיפוסים שונים ולהציג את השונה בין הדפוסים, אך מוצא בכל דפוס חזורה הכרחית של דפוסים או טיפוסים קודמים; מודל מחשבתי זה, דימויו הוא כשל שורש העץ, להבדיל מן הריזום או הסkan, והוא מהויה מעין תמונה ראי או נגטיב של גזע העץ וענפיו.

מודל המחשבה ההיסטורי, טוענים דלוֹ וגואטרי, הוא מודל מחשבה סדרתי המזהה אובייקט (או מרכיב) זה או אחר כקבוע והשינויים המתראחים בו נרשמים בסדר כרונולוגי ומוסברים על ידי שינויים בגורםים או במשתנים סביבו. על פי מודל זה, ניתן, למשל, להסביר את התפתחות של כלכלת שוק מסוים על ידי תיאור של התפתחות האמונה הדתית של התושבים; או להסביר התפתחות אישיותית כנובעת משינויים במשפחה; או לתאר את האופן שבו יצור כלשהו התאים ושינה את עצמו כדי להתאים לסביבתו החדשה. הסבר זה מתאר את השתלשלות האירועים כרצף של סדרה, כמו הסתעפות של ענפים הנובעת מגזע בעל תכונות ספציפיות שלא ניתן לשנותן. זהו מודל המתבסס על הדומה, המשנה בסדרת אירועים או בין סדרות שונות של אירועים. המודל הגניאולוגי מזוהה על ידי דלוֹ וגואטרי כמודל מבני (סטרוקטורי) ולא סדרתי. מודל זה מזוהה יחסים בין גורמים שונים ומוצא הקשר בין היחסים השונים את ההסבר לשונות. ככלומר, היחס או הקשר בין המרכיבים השונים מהויה האובייקט הנחקר. על פי מודל זה, ניתן, למשל, להסביר את היחס שבין מעביד לעובד כדומה או כזהה ליחס שבין גבר לאשה; או להסביר את היחס שבין אמונה דתית לאורח חיים חילוני כדומה ליחס שבין שליטון

⁴ הריזום גם דומה בספר, לשפה, למcona או לנוזדות, אם למן רק חלק מריבוי האסוציאציות הקשורות אליו.

⁵ ראו ספרו של דלוֹ (Deleuze 1990), הקורא לחזור לשנתו של דיoid יומן ולבחון את מושג הסיבתיות מחדש.

ערכיות לדמוקרטיה; או להסביר את היחס שבין הקוף לאדם כדוגמת ליחס שבין הדינוזאור לציפור. הסבר מבני זה מוצא מכנה משותף נוספת המסביר את השוני, כמו גזע עץ המדומה להעתק של שורשו. זהו הסבר המתאר את השונות על ידי מציאות דמיון בין מבנים שונים.

למרות השוני בין סוגים ההסברים האלה, ההיסטורי והגניאולוגי, דלו וגואטרי טוענים שניים המודלים מבוססים על מושג זהה — המימזיס — העתק, השכפול העצמי של זהה, בין אם באופן סדרתי או באופן מבני. מחשבה מסוג זה לאאפשרת התפתחות מחשבית מסוג אחר אלא מזהה בכל דבר העתק או חזקה אינסופית.⁶ ככלומר, אם אופני מחשבה אלה מסבירים את הבדלים ואת ההשתנות בעולם ובתפישתנו את העולם על ידי השוואת הדומה, החוזר על עצמו או המשכפל את עצמו — בדומה להסביר של אריסטטו שבספר פואטיקה (25, 1977) טוען שהחיקוי מוטבע באמם מילדותו והוא נבדק מבעלי החיים בזו שהוא החקיין שביהם והוא רוכש את ידיעותיו הראשונות דרך החיקוי וכולם הננים מעשי החיקוי — הרי לא ניתן להבין כיצד חל שינוי כלשהו בהבנתנו את העולם ואת עצמנו. אם הכל בהכרח חוזר על עצמו, בין אם באופן סדרתי או באופן מבני, הרי לא ייחן שחל כל שינוי או התחלה היסטורית ומבנית. בנוסף, היות שהמחשبة של שני מודלים אלה מבוססת על מימזיס, הרי הבנת היחס בין הדומה (או זהה) והשונה (או אחר), בשני המקרים, לא מסבירה את השוני בין השונה לדומה. יחס של ניגוד לא אפשר להבין הבדלים אלא מעתיק את הדומה להעתק של ניגוד, כמו נגטיב, ולא פותח פתח להבנה או למחשبة שונה.

מסיבות אלה דוחים דלו וגואטרי באלוֹפִי מישרים את סוגים ההסבירים המקובלים היום וקוראים למציאות מודל שונה של מחשبة: למשל, מודל הריזום או הסבך שיאפשר להסביר הבדלים ללא שימוש במושג הזהות או הדמיון; ולהפך: להסביר דמיון ללא שימוש במושג השונות.

אלֹפִי מישרים, למרות היותו כרך המשך לאנטי-אדיפוס, מהויה ביקורת על ספרם הקודם של דלו וגואטרי. באנטי-אדיפוס הם תיארו את עצם כמי שבוחנים את תורתם של מרקס, ניטשה ופרויד. אבל באנטי-אדיפוס הם היו לכודים עדין במודל חשיבה ניטשיאני, גניאולוגי. אנטידייפוס מתאר דפוס חברות או טיפוסים שונים של חברות: חברה פרימיטיבית, חברה עריצה, חברה קפיטליסטית וחברה סוציאידית.

⁶ ראו ספרו החשוב של דלו (Deleuze 1968), העוסק בסוגים השונים של מושג החזקה, העתק והשכפול והמנסה לבדוק האם ניתן לחשב על ההבדל ללא חזקה, זהות או דמיון.

החברה הפרימיטיבית מאופיינית בהיותה נטולת כלכלת שוק ומבנה שלטון עריצי (השלטון בה הוא מדכא וכואב, אך לא עריצי). החברה העריצית מאופיינית בהיותה נעדרת כלכלת שוק אך בעלת משטר עריצי (העריץ מרכז לעצמו את הזכות להנאה מן החיים ולחקיקת חוקי התנהגות של כל נתיניו). החברה הקפיטליסטית מאופיינית בכלכלת שוק והיא גם בעלת שלטון עריצי (אך המשפחה מתפקד כבעל זכויות ההנאה וקביעת חוקי הבית). ולבסוף, החברה הסциוזואידית, המומלצת, מאופיינית בכלכלת שוק והיעדר שלטון עריצי (בדומה לחברות פרימיטיביות).

בספרם זה מאמצים דלוֹז וגואטרי את המודל הגניאולוגי של ניטה ועוושים השוואות מבניות בין ארבעת סוגיה החברה שם מזהים. באף מישרים הם מפנים את עיקר הביקורת למודל המבני ולמעשה יוצאים נגד המודל שהם עצם הצביעו בספרם הקודם. מחשבתו של ניטה ומודל הטיפוסים נבחנים מחדש ריבוי של הקשרים. הם מגדרים את מודל הריזום כאנטי-גניאולוגי ומקרים את מרקס, ניטה ופרויד בשל היותם הוגים מבניים, הוגים העוסקים בגניאולוגיה. לעומת זאת, באף מישרים דלוֹז וגואטרי מזהים את המודל המבני כסיפור-על של שלושת הוגים האלה, המגביל וממשטר את טענותיהם הרדיkalיות, ולכנן הם יוצאים נגדו.

באנטיא-אדייפות תומכים דלוֹז וגואטרי בקפיטליזם שאליו מרקס מתנגד. לטענתם, הקפיטליזם מאפשר לנו לרוקן ולפרק מכל תוכן ועריך את הנורמות התרבותיות ולפתח את עצמנו באמצעות תפנות ומעריצות. הם קוראים לייצור חברה סциוזואידית (להבדיל מן החברה הסциופרנית);⁷ חברה שבה הכל ניתן למיקוח, לרכישה ולמכירה, כולל תהליכי הייצור, מבנה המשפחה והזהות האישית. לטענתם, מרקס לא זיהה את הקפיטליזם ככוח אנטיא-יצירתי ולא הבין את כוחו לפרק את כל מוסדות החברה הקיימים; או, בטענת אזולאי ואופיר (2000, 129), החברה "אינה מאורגנת באמצעות הסתיירות שלה אלא באמצעות קווי המילוט שלה". ניתחו של מרקס לא משחרר אותנו, לטענתם, ממנגנון הדיכוי השונים אלא מזריר ומעתיק מגנוני דיכוי עתיקים (עריציים) לבניה כלכלית "מחודש" (פרימיטיבי).

באף מישרים מבקרים דלוֹז וגואטרי את טענות מרקס מחדש אך הפעם הם לא קוראים להעתקה (או לשעתק) של מבנה החברה הפרימיטיבית והכלכלה הקפיטליסטית אלא לחברה בעלת ריבוי מבנים

⁷ הסциופרניה היא מחלת נפשית של חברה קפיטליסטית החושפת את מרכיבות הנפש ואת ריבוי הדמיומים. הסциוזואידות, למורות היוותה דומה לסциופרניה, לא לכודה במערכות ערכית וטיפולית אידיאלית ולכנן אינה מחלת.

חברתיים שהוא היפר-קפיטליסטי. קופיטלייזם זה, טוענים אゾלאי ואופיר, הוא "מערכת עקרונות המגדירים יחסים בין שטפים, בין עבודה להון, למשל, שהם חסרי תכונות مثل עצם וחסרי ערך כשלעצמם, ומקבלים את ערך החליפין שלהם לפי היחסים המשתנים ביניהם" (שם, 128). באלו מישרים, מעדורים דלו וגואטרי על המודל הכלכלי המנחה יחסים בין שטפים, בעלי יחסים משתנים, מתוך מערכת עקרונות מגדירים, ממשטרים ומדכאים. הם קוראים לכלכלה היפר-קפיטליסטית, שבה ההון לא יהיה "בעל ערך ומעניק ערך" (שם).

כך גם מאמצים דלו וגואטרי באנטיאדיפוס את טענותיו המוקדמות של פרויד על מבנה הנפש אך יוצאים נגד המודל האדיפלי שפרויד אימץ מאוחר יותר. להערכתם, סיפור-העל האדיפלי לא מאפשר שחזור למטופלים של פרויד אלא מעתק חדש את הדיכוי, והפעם פרויד עצמו משמש כאב העריץ שמחיב את ילדיו וילדותיו להזדהות עמו. סיפורו הפרואידי אני של אדיפוס גרם לחברה המערבית להפניהם את דמותה העריצ' ולכונן באמצעותה את מבנה המשפחה של אב ואם, ילד או ילדה, כהכרח טבעי שאין לטבות ממנו. במקום להאזין לקולות الآخרים שימושיים מטופליו, מאוזין פרויד לקישורים אסוציאטיביים אדיפליים שמדכאים את השונה במחשבת פרויד עצמו. דלו וגואטרי קוראים לחברה סכיזואידית, הרואה בתא המשפחה אופציה אחת מיני רכוב ומקדמת מבני זהות שונים ככל שניתן. באלו מישרים קוראים דלו וגואטרי את פרויד מחדש ומראים כיצד מחשבתו לכודה בניתוח מבני. ניתוח פרשנותו של פרויד מראה לא רק את היכלים הלוגיים של השימוש בסיפור-העל האדיפלי (כנטען באנטיאדיפוס) אלא גם את האופן שבו פרויד, מתוך המודל המבני, משווה גורם שלישי נוסף — המיניות, למשל — כדי למצוא בתיאור מטופליו את המיניות האדיפלית המובנית, שלא בהכרח מצויה בהם. בכך טוענים אゾלאי ואופיר ש"באמצעות סיפור אדיפוס חיסל פרויד את המהלך הרדיקלי שבו התחיל כשתיק את המיניות מן הקשר הבלתיילאי האברי המין והרביה" (שם, 127). בעוד שבאנטיאדיפוס מנסים דלו וגואטרי לאfine את המיניות בהתאם לטיפוסי החברה שהם מזהים (בחברה פרימיטיבית המיניות מקשרת לגוף [בעיקר על ידי חריטה בגוף עצמו]; בחברה הערכית מתנקת המיניות מן הגוף וקשרת לגוף העריצ' בלבד; בחברה הקפיטליסטית מקשרת המיניות מחדש והפעם אל איבר מינו של אב המשפחה; ובחברה סכיזואידית מונתקת המיניות מן הגוף עצמו [גוף ללא איברים] והיא חופשיה להיות מקשרת לכל מדר או מוצר סחר בשוק), באלו מישרים מוחדרים דלו וגואטרי על המודל

המבנה ולא בוחנים את המיניות כגורם שלישי בר השוואה. המיניות נחפסת כעוד קישור מקרי בסבך עצבי הנפש הריזומטי.

דימוי הריזום, אם כן, נועד לשחרר אותנו לא רק מן המחשבה ההיסטורית הסדרתית אלא גם מן המחשבה המבנית הולכת את עצמה במבנה שכbicouł נגדו היא יצאה: מבנה המחשבה הגניאולוגי של cedar את מרקס, ניטה ופרויד. דימוי זה יכול גם להיות "איירוע ולא מהות, התראחות פעליה... מסלול ותנווה..." כוח שפועל על היישים, כוח שמחולל טרנספורמציות, שמייצר את המחשבה וגם את המושא שלה" (שם, 124) — אך זהו דימוי אחד מבין רבים. הריזום, כמווג, כאירוע או כהארחות, לא נועד לאפשר השוואה בין מבנים, מערכות יחסים וערכיהם שונים. הריזום משמעו שחרור מן המודל ומצוות המחשבה הניטשיאנית. אלף מישרים הוא ניסיון להראות כיצד שלושת ההוגים האלה, שהם כה מקוריים וכשה חשובים — והמחשבה הפוסט-סטראוקטורייסטית, זו שמוצאת שוב ושוב את הדומה בין טיפוסים שונים, חזרות וקוראות⁸ — נלכדו בעוד מבנה מחשבתית, לשוני, משפטית, כלכלי או תרבותי החוזר על עצמו כמו בהכרה. זהו דימוי שאמור לאפשר לנו לחשב על הבדל שלא בניגוד לוזה, לא כמווג ולא ככוח או התראחות פעליה.

אכן, דימוי הריזום, כמו ריבוי הדימויים של אלף מישרים, מנשה לשחרר את קוראיו ממודל המחשבה המדומה לעצם או לשורש העץ. והוא מתעט בקורסיו. נדמה לרגע שדלוֹז וגואטרי הצליחו לשחרר מדימוי זה כדי להסביר את המחשבה, שהנה לרגע הם הצליחו ליצור "מושג" חדש (ראו 3 (Deleuze and Guattary 1994), ויליצר את האמת" (שם) אך נפלו באותה מלכודת מחשבתית שנגדה יצא. ובכל זאת, דימוי הריזום מהויה דימוי שונה, מודל אחר למחשבה. שכן, הריזום לא דומה למושג העץ או השורש אבל הוא גם לא ניגודו. ריבוי הקישורים מאפשר לנו לראות את הריזום כדומה וכשונה. ככלומר, ריבוי הקישורים נועד שלא לאפשר לנו לקשור ייחדיו דימוי זה או אחר ולמצואו בו מודל מסביר ומכליל. ריבוי הקישורים של הריזום נועד שלא לאפשר לנו לקרוא את ספרם של דלוֹז וגואטרי כעוד טקסט פרשני, אלא כלוחות דפוס (plateaux), המכילים מילים, שהקשר ביניהם (שרשרת המסמנים) משתנה כל הזמן, והם חסרי קשרו-על המדכא את ריבוי האפשרויות לקשור ולשזר מילים.

⁸ במובן זה ביקורתם של דלוֹז וגואטרי באلف מישרים (להבדיל מאנטו-אדיפוס) מהויה ביקורת לא רק על משנתו של ניטה אלא גם ביקורת על טענות של ז'ק דרידה ומושג הדיפרנס (*differance*). הריזום נועד להראות עד כמה מושג הדיפרנס כלוא אף הוא במודל מחשבה גניאולוגי מבני.

ביבליוגרפיה

אריסטו, 1977. פואטיקה, תרגמה: שרה הלפרין, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.

АЗולאי, אריאלה, ועדי אופיר, 2000. "אנו לא שואלים 'מה זה אומר' אלא 'איך זה פועל': הקדמה לאלף מישרים", *תיאוריה וביקורת* 17 (סתיו): 123–131.

ניתשה, פרידריך, 1986. הרצון לעוצמה, תרגם: ישראל אלדר, שוקן, תל-אביב.

פרויד, זיגמונד, [1920] 1988. "מעבר לעקרון העונג", *מעבר לעקרון העונג וمسות אחרות*, תרגם חיים איזק, דביר, תל-אביב.

פרויד, זיגמונד, [תשכ"ו–תשכ"ט] תשכ"ט–תשל"א. כתבי זיגמונד פרויד, הוצאת דביר, תל-אביב.

- Deleuze, Gilles, 1962. *Nietzsche et la Philosophie*, Paris: Presses Universitaires de France.
- , 1968. *Difference et Répétition*. Paris: Presses Universitaires de France.
- , 1969. *Logique du sens*. Paris: Les Editions de Minuit.
- , 1983. *Nietzsche and Philosophy*. New York: Columbia University Press.
- , 1990. *The Logic of Sense*. New York: Columbia University Press.
- , 1994. *Difference and Repetition*. New York: Columbia University Press.
- Deleuze, Gilles, and Félix Guattari, 1972. *L'Anti-Oedipe: Capitalisme et Schizophrénie*, vol. I. Paris: Les Editions de Minuit.
- , 1980. *Mille Plateaux: Capitalisme et Schizophrénie*, vol. II. Paris: Les Editions de Minuit.
- , 1983. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, vol. I. Minneapolis: University of Minnesota.
- , 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota.
- , 1991. *Qu'est ce que la philosophie?*. Paris: Les Editions de Minuit.
- , 1994. *What is Philosophy?*. New York: Columbia University Press.
- Freud, Sigmund, 1953. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, ed. James Strachey. London: The Hogarth Press.

